

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2009:

Chust, půvabné město na soutoku Tisy a Rivy | Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus | Osudy Židů v Uličské dolině | Valná hromada 2009 | Střet s neudržitelným | Kudy všudy putovali Skejušané | O laureátech Rusínské literární ceny

Dialog dějin s dneškem

V tomto čísle se shodou okolností sešlo několik článků vracejících se do historie: další část cyklu Vladimíra Kušteka o podkarpatoruských městech, stať prof. Ivana Popa o českých vědčích zabývajících se Podkarpatskou Rusí, svědectví o osudu rusínských Židů.

Všem textům je společné, že sdělují zajímavé, často málo známé skutečnosti a významná fakta, mj. o činnosti Čechů na Podkarpátí a jejich podílu na rozvoji tohoto regionu. A rovněž – a to je možná nejpodstatnější – jsou svěbytným dialogem dějin se současností. Naznačují souvislosti historie s dneškem a přesvědčují o tom, že stojí za to se zamyslet nad významem dějinných událostí. Například kapitoly o neodpuštělných krutostech holocaustu jsou aktuální a palčivé v konfrontaci se současným růstem rasismu a xenofobie; vyprávění o Chustu říká, byl mezi řádky, že stále má význam – třeba na schůzkách „Chustáků“ – se vracet k mládí mnohých z nás, protože vzpomínky vypovídají nejen o našich soukromých zážitcích, ale doplňují obraz historie jako takové.

Uznejte, že ve srovnání s důležitými událostmi a zajímavými fakty jsou žabomyší vojny a spory, uměle vnášené zvenčí mezi Čechy a Rusíny a mezi lidmi vůbec, nepodstatné a směšné!

Přejeme vám příjemné léto.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Prof. Ivan Pop, Dr.Sc.

Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus

V době připojení Podkarpatské Rusi k Československu v roce 1919 byl pro českou veřejnost a rovněž i pro českou vědu tento zapomenutý kraj u karpatských hor tabula rasa, velkou neznámou, jakýmsi temným koutem ve střední Evropě, „Asií“ za Košicemi. Pozdější významná znalkyně země a nadšená propagátorka její lidové kultury, etnoložka Amálie Kožmínová, po prvním setkání s krajem Rusínů ho dokonce pojmenovala „danajským darem“, Pandorinou skříňkou, z níž se náhle vysypalo na Čechy neštěstí. Tento pocit možná měly tisíce úředníků, vojáků, učitelů, lékařů, kteří sem byli posláni spravovat a chránit tuto východní provincii mladého státu, léčit zdejší zbídačené obyvatelstvo, učit jeho ngramotné děti. Pociť zoufalství českých odborníků výstižně vylíčil ve svých reportážích jeden z nich, vojenský lékař a spisovatel Jaroslav Durych, který zároveň usilovně hledal „duši“ Podkarpatské Rusi.

Už začátkem 20. let literatura o Podkarpatské Rusi vzrůstala rychlým tempem, jakoby čeští odborníci tak chtěli nahradit vše, co svět dlužil této své zanedbané součásti. Zcela odlišný způsob života obyvatel kraje, barevná národnostní mozaika, panská příroda, patriarchální způsob hospodářství, pestrost lidových zvyků a obyčejů, bohatý kolorit lidového umění a vedle toho odvěká chudoba kraje, zvláště jeho horské části, to vše lákalo i české vědce a dávalo živnou látku jejím postřehům, dohadům a úvahám. První publikace, které se o této záhadné východní provincii republiky objevily už na rozhraní let 1919–1920, měly hlavně informační charakter a byly určeny nejširším čtenářským vrstvám. Začátkem roku 1920 Sokol pořádal v Užhorodě přednáškový cyklus o problémech Podkarpatské Rusi. Přednášky odborníků byly publikovány následujícího roku sešitovou formou.

(Pokračování na straně 5)

Pozvánka

Vážený přátelé – SLATIŇÁCI!

Jste srdečně zváni i se svými rodinnými příslušníky a známými na přátelské setkání,

které se bude konat

v sobotu 27. června 2009

od 13 do 19 hodin

opět v restauraci **BALKÁN v Praze 5 na Smíchově, třída Svornosti 28.**

Přijďte všichni, kteří jste nezapomněli na své přátele a hezká léta prožitá ve Slatině!

Příjemné prostředí v restauraci, kde je možno zakoupit oběd, jídlo a pití.

Spojení: tramvají č. 7, 10, 14 do stanice Zborovská nebo metro B, stanice Anděl.

Srdečně vás zdraví a těší se na shledanou

Marie Hrozová, roz. Dostálová

a její spolupracovnice

Zpráva o valné hromadě

Dne 25.4.2009 se konala v Praze valná hromada Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Po prvé se uskutečnila ve společenském sále a přilehlých prostorách Domu národnostních menšin, Vocelova 3, Praha 2, kde je rovněž hlavní sídlo Společnosti. Společnost zde získala i vhodné kancelářské prostory.

Tuto příznivou změnu však trochu zastiňuje obsah jednání a ovzduší, které jakoby odráželo atmosféru jednání výkonného výboru SPPR několika posledních měsíců. Tedy neústupnost a netolerance ze strany předsedy brněnské odbočky a několika málo dalších členů.

Jednání valné hromady (dále jen VH) zahájila tajemnice Společnosti Dagmar Březinová čtvrt hodiny po desáté přivítáním všech členů a konstatováním, že VH byla svolána na základě rozhodnutí výkonného výboru a pozvánka byla zveřejněna v časopise Podkarpatská Rus. Přítomno bylo 60 členů Společnosti. Toto konstatování i jednání valné homady vůbec se snažil předseda brněnské odbočky ing. Chytilík zpochybnit; v této souvislosti vystoupil dr. M. Kopecký a seznámil členy společnosti s dopisy, které poslal ing. Chytilík na Magistrát hl. m. Prahy a Policii ČR pro Prahu 2 s upozorněním, že VH se má údajně konat v nevyhovujících prostorách DNM ve Vocelově ulici. Prostory prý nevyhovují z důvodu bezpečnosti, problémů s parkováním apod.

Pak teprve bylo možno pokračovat návrhem a volbou vedení valné hromady. Moderátorem valné hromady byl navržen ing. Zdeněk Ouško, zapisovatelem ing. Josef Havel, ověřovateli

zápisu dr. M. Kopecký a J. Vetyška. Mandátová komise a skrutátoři: dr. M. Kopecký, Fr. Vejr, Vl. Svoboda; návrhová komise: dr. A. Pilátová, ing. J. Havel, mgr. P. Skala; volební komise: dr. B. Hynek, T. Pilát, Fr. Jaroš.

Všechny návrhy byly schváleny jednomyslně nebo převážnou většinou. (Konkrétní údaje a čísla o všech hlasováních v průběhu VH jsou k dispozici.)

Řízení VH se ujal moderátor ing. Zd. Ouško a seznámil přítomné s programem.

Rovněž program byl schválen.

Zprávu o činnosti za uplynulé období přednesla dr. A. Pilátová (viz další text). Během zprávy i dalšího jednání však docházelo k častému přerušování ing. Chytilíkem a V. Houškou, takže účastníci VH navrhli, aby ing. Chytilík opustil sál. Ing. Josef Havel dal o tomto návrhu hlasovat, ale přestože byl schválen, ing. Chytilík sál nepustil a s několika svými sympatizanty dál setrval na své pozici opozice a pokračoval v pokusech cíleně rozbít další jednání.

Revizní zprávu přednesl člen revizní komise V. Houška, protože předsedkyně revizní komise M. Kaštanová se VH nezúčastnila. S projednáním tohoto bodu však vznikl závažný problém: Revizní zpráva nebyla dodána včas výkonnému výboru, ani ji nedostali všichni členové revizní komise, takže nebylo možné se ke zprávě vyjádřit. (Např. člen revizní komise dr. V. Fišer ve svém písemném stanovisku uvedl, že považuje toto jednání vůči své osobě za diskriminační, neboť nedostal text zprávy včas.)

Výkonný výbor SPPR:

Dagmar Březinová, Jiří Havel, Ing. Josef Havel, František Jaroš, Dr. Miloslav Kopecký, Mgr. Radan Lášek, Ing. Zdeněk Ouško, Vlastimil Svoboda, František Vejr.

Revizní komise:

Dr. Vladimír Fišer, Vítězslav Houška, Marie Kaštanová, Vladimír Mlejnecký, František Novák.

Valná hromada proto rozhodla, že zprávu nepřijme.

Místo revizní zprávy tak D. Březinová přednesla zprávu o hospodaření organizace za rok 2008. Ke kritice účetnictví obsažené v revizní zprávě sdělila, že účetnictví bylo kontrolováno finančním poradcem a nebyly proti jejímu obsahu ani formě vzneseny žádné námitky. Zpráva o hospodaření byla schválena.

Ve zprávách z odboček (za Brno ing. Chytilík, za Jindřichův Hradec Jiří Vetyška) byla zhodnocena činnost odboček v uplynulém období. (Pozn. red.: Text zpráv o odbočkách nebyl redakci dodán a nemohl být tedy otištěn v tomto čísle časopisu; pokud budou dodány, vyjdou v dalším čísle PR.)

Dalším bodem byl návrh organizačních změn, zvl. návrh na přestěhování sídla SPPR do Brna. K tomuto bodu zazněl mj. příspěvek dr. Bohuslava Hynka (je otištěn v tomto čísle PR s titulem Střet s neudržitelným).

Návrh na přestěhování hlavního sídla do Brna byl zamítnut drtivou většinou přítomných.

V diskusi vystoupili mj. A. Kolodrubec, mgr. P. Skala, Jiří Havel, Josef Havel, K. Romaňáková, M. Šebková a další. Především byla kritizována poštou zasláná pozvánka na tzv. valnou hromadu v Brně, již rozeslal předseda brněnské odbočky.

Valná hromada poté zvolila členy nového výkonného výboru a revizní komise. V závěru přečetl mgr. Skala návrh usnesení, který většina přítomných schválila.

Jednání bylo ukončeno v půl druhé odpoledne a moderátor poděkoval všem přítomným za účast.

DAGMAR BŘEZINOVÁ

Foto Jiří Vetyška

Usnesení valné hromady

1. Valná hromada SPPR schvaluje:

zprávu o činnosti výkonného výboru SPPR
zprávu o činnosti odbočky Brno
zprávu o činnosti odbočky Jindřichův Hradec
zprávu o hospodaření.

2. Zamítá zprávu revizní komise SPPR – především proto, že nebyla včas dodána všem členům komise ani výkonnému výboru.

3. Schvaluje volbu nového výkonného výboru.

4. Schvaluje zachování sídla SPPR v Praze.

5. Ukládá výkonnému výboru:

– nadále podporovat úsilí Rusínů v někdejší Podkarpatské Rusi o uznání rusínské národnosti a napsat v tomto smyslu dopis na velvyslanectví Ukrajiny,
– zveřejnit v časopisu zprávu o hospodaření za rok 2008,
– zpracovat a zaslat MV ČR podnět, aby občané republiky narození před 15. březnem 1939 na někdejší Podkarpatské Rusi, měli ve svých dokladech uvedeno jako stát, ve kterém se narodili, Československou republiku.

Obrázky z Chustu

Bývalé královské korunmí město Chust leží stulené pod Gutinskými horami na soutoku řek Tisy a Riky. Nad Chustem ční malebné zříceniny starého hradu a pod ním je rozloženo v zeleném stromoví bílé město, z něhož vyčnívá štíhlá věž kalvínského kostela a věže kostelů pravoslavného, římskokatolického a řeckokatolického.

Snad to byli němečtí rytíři nebo mniši řádu sv. Pavla, či sami uherští králové, kteří zbudovali Chust, aby střežil spolu s hrady v Králově nad Tisou a ve Vyškově cestu v horském masivu, značně využívanou obchodníky se solí. Nejstarší listinná památka, dosud v chustském archivu pečlivě strážena, pochází z r. 1353. Držitelé chustského hradu se často střídali. Nejstaršími pány hradu byli rumunští magnáti Drago a Balco, kteří jej ve 14. století obdrželi od uherského krále Zikmunda. Stojí za zmínku, že v Chustu žil kolem r. 1500 první překladatel bible do maďarštiny Komjaty. Později přešel chátrající hrad do rukou Rákócziho, který zřídil v Chustu továrnu na střelný prach. Toho se tu vyrábělo svého času 300–400 kg měsíčně. Jako by se však osud k chustskému hradu otočil zády. Třetího června 1766 kolem deváté hodiny večerní se přihlala silná bouře a blesk tříkrát uhořel do hradu. Skladiště prachu explodovalo a téměř celý hrad po ničivém požáru lehl popelem. To byl konec. Když budoucí císař Josef II. v roce 1773 osobně navštívil hrad a zjistil, že jej nelze k původnímu účelu dále upotřebit, nařídil posádku, aby jej opustila a zříceniny předal městu. Obyvatelé Chustu nelenili a z rozvalin hradu stavěli jak veřejné, tak i soukromé stavby.

V pozdější době, v průběhu větší části 19. století, život ve městě probíhal poklidným tempem. Chust byl v té době po hospodářské stránce znám především jako středisko koželuhů a barvířů kůže. Jinak ani výstavba železnice Čop-Jasina koncem 19. století nepřinesla městu očekávané oživení.

Postavení města se významně změnilo po první světové válce. Nejdřív, ve víru popěvratových událostí, se v Chustu v lednu 1919 pod vedením bratří Braščajků koná shromáždění zástupců Marmarošské župy, které se vyslovuje pro připojení kraje k Ukrajině. Poté, po krátkém mocenském vakuu, je oblast obsazena Rumuny až do května 1920, kdy je v Chustu nastolena československá správa. Stojí za pozornost, že po příchodu Čechů v souvislosti s novým postavením Podkarpatské Rusi poslali bratří Braščajkové jménem Marmarošské národní rady ministru zahraničních věcí Edvardu Benešovi do Prahy telegram, vyjadřující vděčnost a poděkování.

Pokud jde o Chust, bylo tu především třeba pro úředníky nové státní správy vybudovat obytné domy. Ministerstvo veřejných prací vypsalo v roce 1923 architektonickou soutěž na výstavbu rodinných a činžovních domů v Chustu, tzv. Masarykovou kolonii, kterou vyhrál arch. J. Freiwald. Jednalo se o návrh dvojdomků a 2–3 podlažních řadových domů. J. Freiwald použil tradiční místní stavební ma-

Masarykova ulice: Z vrcholu nad městem majestátně vzhlíží hrad, bílá budova vpravo je prodejna Baťa

„Třetí rota útočí, čtvrtá kulometní rota nepřítele zničí“ – to bylo heslo velitele škpt. J. Lavičky (stojící uprostřed se svými vojáky)

teriál – kámen, dřevo, stěrkopísek a keramikou krytinu. Zároveň optimálně uplatnil motivy z lidové architektury. Výstavbu celé kolonie provedla v letech 1924–25 firma Freiwald a Böhm. Na léta strávená v Masarykově kolonii, která byla známa také jako Česká kolonie, dodnes vzpomínají její tehdejší obyvatelé. Byly mezi nimi rodiny zaměstnanců státní správy – pracovníků okresního úřadu (technický referent M. Murat, lékař J. Trubáček), důstojníků a rotmistrů 45. pěšího pluku (Lavičkovi, Javůrkovi, Drbálkovi, Bachurkovi, Vodrážkovi), zaměstnanců soudního aparátu (Vyklíčtí, Staří) a finančního úřadu (Slejškovi a další). Menší obytná čtvrť, tzv. Malá kolonie, byla postavena asi 2 km severně na pozemcích v ul. Dobrjanského pro zaměstnance Státní nemocenské pojišťovny a Státní banky. Byly to samostatné jednopodlažní rodinné domky se sedlovou střechou a zahrádkou za domem. V Malé kolonii bydlela rodina soudního revidenta S. Libosvára, skvělého varhaníka a autora na Podkarpatsku tehdy známé písně „Rachovské stráně“.

Je ostatně pozoruhodné, jak Chust měnil

svou tvář a brzy se stal moderním střediskem podkarpatského východu. Ve městě po celá 20. a 30. léta probíhá stavební boom. Na místě starého hostince ve středu města byla v roce 1926 dokončena stavba nové dominanty – hotelu a kavárny Koruna. K chloubě města patřily státní reálné gymnázium v Krásné ulici (výuka zahájena v r. 1934), česká obecná škola (otevřena 1928), nové stavby důstojnického kasina (1933), okresního úřadu (1937), pošty (1938). V r. 1936 byl uveden do provozu most přes Tisu do sousedního Veljatina. Ve městě je uskutečňována postupná diverzifikace hospodářského života. Tradiční domácí průmysl je zastoupen Dunkelovou továrnou na nábytek, cihelnou, výrobou keramiky, pilou pod Červeným vrchem (firma Kirstätter), menší provozovnou na výrobu klobouků. V Chustu se konají pravidelné dobytčí trhy, ale jejich počet je rozhodnutím městské rady po r. 1936 omezen – uskutečňují se pouze osmkrát ročně. Hlavním artiklem podzimních trhů je zelí, dovážené z okolních vesnic Vyškova a Veljatina.

(Pokračování na straně 7)

Budoucnost není ve sporech, ale v konstruktivní práci

(Zpráva o činnosti SPPR v uplynulém období)

Vážení přátelé, v minulém období procházela Společnost přátel Podkarpatské Rusi rozporuplnějším obdobím než v jiných letech. Je možné, že mnohé z nás, a zčásti i organizaci samotnou, postihla „únava materiálu“; koneckonců – SPPR funguje téměř dvacet let a některé oblasti její činnosti se do jisté míry vyčerpaly, část cest, jimiž dosud kráčela, potřebuje obnovit. Vyhrotily se také určité programové neshody uvnitř výkonného výboru, které paralyzovaly jeho práci. Ale o tom později.

V období od poslední valné hromady jsem – na vlastní žádost - pracovala jako předsedkyně pouze osm měsíců (do konce r. 2008), pak jako řadová členka výkonného výboru, ale vzhledem k tomu, že do této valné hromady nebyl zvolen jiný předseda, zpráva zasahuje i do prvních měsíců letošního roku.

O aktivitách SPPR průběžně informoval časopis Podkarpatská Rus, proto jen stručný výběr. Uspořádali jsme několik výstav, např. v květnu 2008 fotografickou výstavu Krajina v krásu oděná, již se účastnilo několik významných autorů – mj. Dana Kyndrová, Rudolf Štursa či Jiří Havel. Dne 6. května téhož roku se konala beseda, na níž vystoupil folklorní soubor Šarvanci s programem rusínských a dalších „vychodniarských“ písní. Při této příležitosti jsme také představili novou publikaci o Alexovi Bokšayovi. Další beseda se konala 5. 11. 2008, pozvali jsme na ni předního člena SPPR Jana Romana, který vyprávěl o svých zážitcích z komunistického kriminálu a hlavně o svém vztahu k Podkarpatské Rusi, z níž pochází. Hosty besedy byli také Petr Štěpánek a Aleš Kučera - autor a vydavatel obrazové publikace Podkarpatská Rus v letech 1919–1939. Hovořili o vzniku knihy i o svých aktivitách na Podkarpatské Rusi. Účastníci setkání si mohli na místě publikaci se slevou koupit. Na téže besedě prezentovali své krásné snímky z cest na Podkarpatí také předseda Jindřichohradecké odbočky Jiří Větýška.

Vydali jsme publikaci Tomáše Piláta Alexa Bokšay, gentleman trávníků a školních tříd a připravujeme do tisku fotografickou publikaci Rudolfa Štursy. Vyšla 4 čísla časopisu Podkarpatská Rus; z jeho obsahu bych ráda zmínila aspoň dva rozsáhlejší a cenné texty: cyklus článků o podkarpatoruských městech z pera Vladimíra Kušteka a seriál o rusínských malířích od prof. Ivana Popa.

Fakta o akcích však nechťejí a ani nemohou zakrýt, že výkonný výbor se po celé funkční období potýkal s názorovými neshodami především na program – tj. zaměření činnosti SPPR. Na to, zda se Společnost má věnovat především historii s akcentem na zásluhy Československa a Čechů a Moravanů při rozvoji země, či zda se její činnost má více zaměřit na aktuální, současné otázky. A rovněž – a to zejména – zda považovat SPPR *také* za organizaci rusínské národnostní menšiny. (Jako takovou ji dosud vnímají i státní orgány.) Jak víte, tento rozpor trvá už několik let. Přitom prvních dvanáct či čtrnáct let existence SPPR se obě témata i obsahová zaměření dobře vešla pod společnou střechu. Teprve v posledních letech se rozpor vyhrotil. Vedlo to na jedné straně k založení Klubu Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi – s tím, že tyto organizace by měly spolupracovat, přičemž členství v jedné nebrání účasti v druhé. Na druhé straně však rozpory vedly i k závažnému blokování činnosti výkonného výboru. Postupně se na jeho práci přestalo podílet několik členů zvolených na valné hromadě, výbor pracoval s obtížemi, došlo k osobním hádkám. Současně s tím se někteří členové výkonného výboru a další zájemci o práci v organizaci sešli v Brně a svévolně svolali na květen jakousi paralelní valnou hromadu. Zvolený výkonný výbor, byť oslabený, přitom stále fungoval. Většina jeho členů si nepřála a nepřeje, aby spory přerostly do osobní roviny, jako se o to snažila část samozvaně vytvořeně „centrály“ v Brně. A především výkonný výbor, ani jeho jednotliví

členové neusilují o to, aby zanikla Společnost. Vždyť její dobré jméno, i dosavadní výsledky stojí za další rozvoj!

O likvidaci SPPR samozřejmě neusiluje ani Klub Rusínů a přátel PR, který vznikl hlavně jako základna pro rusínskou menšinu – tu „brněnská skupina“ v SPPR přece v podstatě nechtěla. Naopak, obě organizace mohou koexistovat a spolupracovat při realizaci kulturních a společenských akcí. Vždyť do budoucna se opět nabízí tolik podnětů a námětů!

Za výkonný výbor chci naznačit aspoň některé. Nadále musíme usilovat o to, aby rusínská národnost byla uznána a Rusíni považováni za národ i v zemi, kde jich žije nejvíc – na bývalé Podk. Rusi. Zatímco v ostatních zemích, kde menšina žije, se to podařilo už před lety (a v naší republice se o to výrazně zasadila i SPPR!), na Ukrajině stále trvá nenormální a lidským právům odporující stav. Rusínské požadavky na uznání národa musíme trvale podporovat. Dále: Vedle fotografické publikace Rudolfa Štursy bychom měli vydat např. paměti profesorky Světlý Mathauserové; mnozí z nás ji znali nejen jako renomovaného vědce a vysokoškolského pedagoga, ale pamatují i jako aktivní členku SPPR. Není už žel mezi námi. Zanechala však hodnotný a skvěle napsaný rukopis pamětí, jejichž podstatná část se týká jejího mládí na Podkarpatské Rusi. Za vydání patrně stojí i soubor esejů Vladimíra Kušteka o podkarpatoruských městech, otiskovaný postupně v našem časopise. Měli bychom rovněž upozornit úřady na to, že lidé narození na Podkarpatské Rusi před rokem 1939 by neměli mít ve svých osobních dokladech uvedeno místo narození Ukrajina, ale ČSR. Na další podněty, náměty jistě přijdete sami. Chceme činnost Společnosti naplnit takovým obsahem, jaký mu dodá členská základna, A také duchem přátelství, které má ostatně v názvu.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Chvála

Jistě, Společnost vydala i vlastní publikace. Na monografie dr. Hořce, dr. Pilátové a dalších, odhalujících to, co po roce 1948 odhalováno býti nesmělo, jistě navazují brněnští mladší badatelé vybavení historickým, etnografickým a právním obzorem: Ing. Dita Desová (nar. 1969), dr. Ludmila Krátká (1952) nebo Petr Kozelka (1983).

Moravské univerzity jsou průkopnické ve zkoumání života našich ve světě a cizích menšin u nás. Některá naší organizaci podobná občanská sdružení jsou nejasnější právě tam. Například Společnost přátel jižních Slovanů.

(Pokračování na straně 5)

Střet s neudržitelným

(Dokončení ze strany 4)

Čtenáři si připomenou, jak se moravská občanská společnost v čele s dr. Dolečkem ohradila proti „humanitárnímu bombardování“ Jugoslávie, sotva jsme vstoupili do NATO. Nebo zaznamenali aktivity ve prospěch Chorvatska, když tam bylo zle – jakoby Moravané chtěli zopakovat vlídné objety řeckých běženců v době u nich doma zuřící občanské války.

Kritika

SPPR by měla být ve své činnosti propojena se sdružením Sedm paprsků, s humanitární organizací ADRA, nadací VIA, s Diecézní charitou ostravsko-opavskou, znojenskou a plzeňskou, Výborem dobré vůle Olgy Havlové apod., jež se angažují k užítku v současné době ne příliš šťastně žijících občanů Podkarpatské Rusi, jež jsme dle svého názvu přátelé. Enormní účast bychom měli mít na integraci v Česku pracujících Rusínů do většinové společnosti. Nejde o malé počty lidí, „bez nichž bychom si český kapitalismus sami nikdy, s dlaněmi obrácenými naruby, nevybudovali“ (z komentáře v tisku). Mnohými tuzemci jsou u nás se usilující pravoslavní a řeckokatolictví cizozemci bráni jen jako fyzická jednotka práce (toto sousloví také pouze cituji).

Těm, kteří neučinili krok z Podkarpatské Rusi, už taky nemůžeme posílat amortizované počítače a obnošené šatstvo. Ponižili bychom jejich důstojnost. O důstojnost národy, ať jsou sebe-menší a sebechudší, není radno připravovat.

V posledním čísle našeho časopisu Podkarpatská Rus, na jehož vydávání všichni přispíváme, jsem si přečetl, že činnost našeho sdružení „není možno ... spojovat se zájmy těch Ukrajinců – Rusínů, kteří se do republiky postupně přemísťují za prací a mají zcela odlišné zájmy a cíle, jež proto není možné v naší Společnosti úspěšně zajišťovat.“ (Odbočím: pamětníci Belgického Konga pořádají shromáždění na oslavu

Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus

(Pokračování ze strany 1)

Od roku 1922 pak čeští odborníci začínají skutečně vědecký výzkum Podkarpatské Rusi především na poli národopisném, geografickém, archeologickém a historickém. Vydávají encyklopedická díla, sborníky či odborné studie: Kočí, B. Podkarpatská Rus. Její poměry hospodářské, kulturní a politické, 1922; Chmelař, J. Klíma, S. Nečas, J. Podkarpatská Rus, 1923; Osm přednášek o Podkarpatské Rusi, 1925. Vydávají se i první monografická díla: Nečas, J. Politická situace na Podkarpatské Rusi, 1925; Kožmínová, A. Podkarpatská Rus. Práce a život lidu po stránce kulturní, hospodářské a národopisné, 1922; Zapletal F. Podkarpatská Rus ve statistice, 1925; Zapletal, F. Rusíni a naší buditele, 1921; Zapletal, F. Horjanská rotunda, 1922; Zapletal, F. A. I. Dobrjanský a naší Rusíni r. 1849-1851, 1927.

Afriky – ale Afričany na ně nezvou. Tak introvertně, sami mezi sebou, si Belgičané hojí svou fobii, soudí česká graduantka belgického semináře.) Podle stejnéhoustru, SPPR prý může „zajišťovat zájmy pouze pro specifické složení dosavadní členské základny.“

Jinými slovy, na Podkarpatské Rusi nás má hlavně zajímat příroda, ovečky v horských údolích, historie českých kolonistů a jednoho loupežníka – není nad to se tam nechat svést brněnskou Sub-Carpathii. O jiné cestovní kanceláři se pohodlnější čtenář nedoslechl a nedočel. Odpomoci fiškuntálství lze tím, že přístup na stránky časopisu nebude mít jediný inzertní jako doposud, nýbrž všechny cestovky, a že placené inzeráty budou jako takové označeny.

Proč Klub?

Do konce června 2005, než jsem odešel do důchodu, jsem měl na ministerstvu zahraničí na starosti přidělování dotací všem českým občanským sdružením se vztahem k cizině. Každý rok jsme věnovali na konkrétní projekty několik milionů. Občanské sdružení přátel s Chorvatskem zdarma sestavilo a za peníze MZV vydalo první česko-chorvatský slovník. Dr. Ivo Vasiliev z Česko-vietnamské společnosti přeložil a do knihy svázal současné vietnamské povídky. To bychom zde přítomným vietnamským imigrantům lépe rozuměli. Dr. Šíma z Česko-mongolské společnosti usiloval o zajištění práce pro zdejší mongolské dělníky.

Když vznikala SPPR, hlásilo se u nás k rusínské národnosti tisíc občanů. Dnes je situace jiná. Jaká konkrétně, nemusím rozvádět. Na každé větší stavbě v Česku najdete řemeslníky z Podkarpatské Rusi. Ptám se, jak se zaslужíme o začlenění těchto nám nejbližších přistěhovalců do českého prostředí? Víme přece, i ze zkušeností navrátilivších se z ciziny českých emigrantů, že na tom, jak rychle se člověk sžije s podmínkami nové země, závisí jeho úspěch či nezdar.

Nastupujícím mluvčím rusínských novou-

sedlíků v Česku je mladý energický vzdělanec a podnikatel pan Volodymyr Pohoda.

V naší Společnosti máme připomínat tamty Rusíny, s nimiž v Mukačevu spolupracovali naši tátové, Chust, kde na gymnáziu studoval náš emeritní předseda, klást věnce k bustě prezidenta Masaryka, nedávno obnovené v Užhorodu péčí Čs. ústavu zahraničního, a přitom si nevšímat, že děti Rusínů, kteří milovali naši zemi, umírali za ni v poslední válce, bydlí u nás v chatrných podmínkách a za krize jim hrozí nedostatek? Podle úředních odhadů zahraniční pracovníci remitují z ČR do zemí původu až 90 % svých výtěžků; zbytek mají na živobytí. Nutím se věřit, že jde o chybu nekompetentního statistika. Průkaznější je to, že úspory Rusíni rodinám posílají zpravidla prostřednictvím ochotného řidiče autobusu – banky jsou drahé a méně spolehlivé. To se kolem mne povídá.

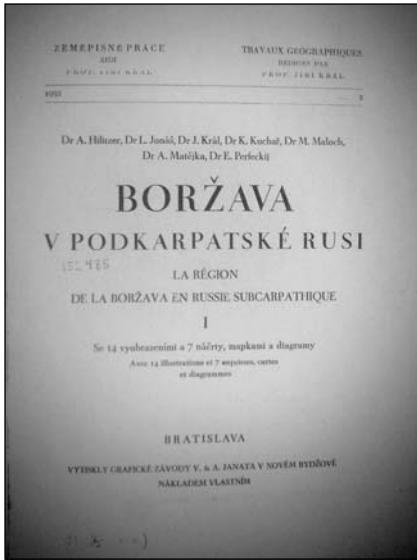
Zatímco píšu tuto svoji úvahu, na stanici Český rozhlas 6, kterou zároveň poslouchám, se jeden ze životopisců Václava Havla, Karel Hvížďala, zamýšlí nad vyváděním pravicového extremismu v Česku a říká: „Ani po dvaceti letech jsme dostatečně transparentně nepředvedli, že jsme schopní všechny pracovité jedince z menšin plně integrovat do společnosti, že nestimulujeme mezi menšinami kult úspěšnosti.“

Střet ve Společnosti přátel Podkarpatské Rusi vznikl právě na té bázi, že jeho konzervativní členové se příliš opájejí minulostí a současnost jim uniká. Zdejší Rusíni se setkávají v neděli v kostele; SPPR je nepřítahuje.

Natolik neudržitelně si nostalgické ignorující realitu stojí na svém, že bylo nutné založit paralelní organizaci, a sice Klub Rusínů a přátel Podkarpatské Rusi. Ten se schází v Domě národnostních menšin v Praze ve formě rusínské besedy. Přijď si povídat, krajane z Podkarpatí, na harmoniku nebo na kytaru zahrát, zazpívat, nebo jen tak posedět mezi svými a českými přáteli.

Je to fajn, dám se k nim.

BOHUSLAV HYNEK

Brzdou tohoto výzkumu Podkarpatské Rusi byla jeho živelnost a nekoordinovanost. Na pomoc badatelům vydal profesor Karlovy univer-

(Pokračování na straně 10)

Střet s neudržitelným

Členů Společnosti přátel Podkarpatské Rusi valem ubývá. Sedm set je jich už jenom papírově. Původní řeka zájmu o aktivní činnost není vysycena čerstvými pramínky. Řady poválečných příchozích z Podkarpatí řídnou a omladinu odhánějí rozhádaní výborové. Spolek převážně důchodců se podvědomě brání býtí skrápěn živou vodou mládí. Na valnou hromadu přišla šedesátka věrných, věkový průměr 75 let.

Společnost byla před 20 lety založena k oslavě meziválečné české přítomnosti na Podkarpatské Rusi. Vydala desítky publikací na toto téma. Mnohé z nich nejsou určeny běž-

nému čtenáři, například přepis spisu o hospodářských výsledcích v roce 1936, a putují rovnou do archívů a vědeckých knihoven. Aspoň tak.

Za léta existence SPPR bylo za státní dotace už všechno podstatné z minula okopírováno, působení českého žilvu v Podkarpatí byl vzdán zasloužený hold. Znovu vyšel dokonce 78 let starý turistický průvodce rusínským krajem. Srdce bibliografa zeměpisného ústavu jistě zaplesalo, byť mohl do sbírek uložit originál zahálající v některé krajanské truhle. Průvodcem dnešního turistu je přece aktuální satelitní navigace přisátá vedle volantu auta.

Skejušan rozvíjí rusínské tradice a zpívá doma i na cestách

Soubor Skejušan uspořádal v Chomutově 16. 05. 2009 oslavu 60. výročí posledního transportu, který se vrátil zpět do vlasti svých prapředků. V bohatém kulturním programu v chomutovském kulturním domě vystoupili hosté – rusínští folkloristé z Prešova, soubor Dyleň z Karlových Varů a samozřejmě Skejušan. K tanci i poslechu hrála cimbállovka Jirková. Otiskujeme vystoupení KATEŘINY ROMAŇÁKOVÉ na slavnosti.

Skejušané letos slavili kulaté jubileum, proto bych vám ráda připomněla kousek naší historie.

Kolem roku 1844 naši prapředkové odešli do světa za prací a chlebem ze Slovenska, z obce Kamienka a Orjabina. Byli velmi chudí a neměli dost peněz, ale dostali se až do Rumunska. Usadili se kolem města Timișory. Tam byla ale rovina a oni byli zvyklí na hory. Posunuli se tedy dál až k městu Lugož – do obce Skejuš, kde se usadili na dlouhých 150 let. Postavili si zde domky a svůj řeckokatolický kostel. První zmínka o postavení kostela pochází z roku 1854. Kostel byl ze začátku rozdělen na dvě části. V té první se sloužila sv. liturgie a ve druhé části se učily děti, sloužila tedy jako škola. Děti se většinou učily jen v zimě, v létě se muselo pomáhat na poli. Hodně dětí bylo v té době negramotných. Zpočátku se učily maďarsky, psaly také azbukou a měly i rumunskou výuku, pak i slovenskou. Přesto všechno však naši lidé nezapomínali na svůj rodný rusínský jazyk, na své zvyky a překrásné písničky. Vylepšovali své kroje, které nosili až do odchodu. Chlapci si brali za manželky jen naše děvčata, nechťeli se míchat s Rumuny. Přitom ve Skejuši žili Rumuni, Němci, Češi, Maďaři, Slováci a Rusíni.

Přišel rok 1945, bylo po druhé světové válce, ve které padlo jen z této vesnice přes 30

Sólistky Skejušanu, první zprava autorka článku Kateřina Romaňáková

mladých chlapců. O dva roky později, tedy v roce 1947, požádala československá vláda na základě Benešových dekretů rumunskou vládu o návrat bývalých předků Čechů a Slováků. V tomto roce odešlo dobrovolně několik mladých rodin a mladých hochů ve věku od 16 do 20 let jako náš předvoj. V roce 1948 se přidaly další rodiny. Poslední transport odešel ze Skejuše v roce 1949, tentokrát odtud odjelo 182 rodin - polovina obce. Byla to dlouhá cesta vlakem, která trvala skoro 14 dní. Cestovalo se většinou v noci, kdy byly volné koleje.

Po příchodu do Československa jsme se dostali

*** Jubilejní kongres.** Ve chvílích, kdy se toto číslo našeho časopisu už tiskne, probíhá v Ruském Keresturu na Vojvodině v Srbsku jubilejní 10. světový kongres Rusínů. Koná se ve dnech 4. – 7. června tr. (O jeho přípravě jsme informovali v předchozích číslech PR.) Účastní se ho jako pokaždé skupina delegátů a hostů z Česka, také ze SPPR; mj. Dagmar Březinová, ing. Dita Desová, Alexander Moškola, Volodymyr Pohoyda, Kateřina Romaňáková Vlastimil Svoboda, Magda Šebková a další. O průběhu a závěrech kongresu budeme čtenáře informovat v dalším čísle.

*** Dřevěné rusínské kostelíky v Česku.** V prostorách Zakarpatského muzea lidové architektury a bytové kultury v Užhorodě proběhla na jaře putovní výstava „Dřevěné kostelíky z Podkarpatské Rusi v Česku“. Představila historii šesti kostelíků z Mukačevské eparchie, které byly rozebrány a znovu postaveny v různých místech České republiky.

*** Kostel ve Snině slouží věřícím.** Chei dokončit svou informaci o dostavbě pravoslavného kostela v Hostovicích okr. Snina na východním Slovensku. O výstavbě jsem v časopise Podkarpatská Rus průběžně informoval od jejího zahájení, psal jsem o tom v č. 1/2006, 4/2006 a 4/2008. Rád bych teď podal zprávu – i když poněkud opožděnou (neměl jsem k dispozici fotografie) –, že stavba byla ukončena v září 2008 a 14. října téhož roku byl kostel s velkou slávou vysvěcen. Sešlo se tam hodně věřících a církevních představitelů z východního Slovenska. Existuje projekt také na úpravu okolí, ale ta

až do Chebu, kde nás přijali, ošatili a každá osoba dostala 300 Kč. Tady jsme se rozdělili. Někteří se usadili na Moravě v obci Troskotovice, okr. Znojmo, jiní v Dyjakovicích. Další zůstali v Chebu, v Aši. Většina se usadila v Chomutově. Našli si práci ve Válcovních trubách a v železárnách. Bydlení získali hned. Zůstaly zde totiž prázdné domy po odsunu Němců. Jen tady na Chomutovsku žije dosud nejméně 300 Skejušanů. Mnoho z nich se nechce už k nám hlásit, žijí ve smíšených manželstvích. Jejich děti ani nevědí, odkud pocházejí rodiče a prarodiče.

(Pokračování na straně 8)

KRÁTCE ODEVŠAD

proběhne až podle finančních možností. Teď již kostel slouží pravoslavným věřícím z Hostovic a okolí. Horší je to ale s návštěvností bohoslužeb. O nedělích a svátcích je navštěvuje tak kolem 15 osob, ve všední dny ještě méně.

Ján Hragál, Pohořelice

Obrázky z Chustu

(Dokončení ze strany 3)

Značná část obchodu je v rukou Židů. V Chustu působí také celá řada českých podnikatelů a živnostníků – ve stavebnictví pobočka plzeňské firmy Mandaus, Švajcar a spol., která se specializovala na výstavbu budov státní správy a také dopravní a obranné infrastruktury, dále pak stavební a projektová kancelář Jakušev. Svou činnost zahajují filiálky peněžních ústavů (Městská spořitelna na Královských Vinohradech, Podkarpatská banka, Slovenská banka). Dřívě narození Chustáci si jistě vzpomenu na obchod a stěhovací firmu Chytrý na Masarykově ulici, obchodní dům s dámskou a pánskou konfekcí Vavrouch, řeznictví Křpata (jemné párky), obchod Janků a koloniál Váňa kousek od gymnázia, na knihkupectví a papírnickví, které se nacházely v centru města (Belza, Bogatyřov a Ausländer), holičství (Fikrle a Schmidl), nádražní bufet Vytiska.

pozoruhodný je rovněž bohatý kulturní a společenský život a jeho úroveň ve městě s necelými 20.000 obyvateli. Jak se bavil Chust kupříkladu v roce 1934? Posudte sami: v kině Slovanský dům bylo promítáno 337 filmů, na divadelní scéně uspořádáno 43 divadelních představení, na sportovním hřišti odehráno 56 fotbalových zápasů, ve městě se konala také dvě cirkusová představení (cirkus Kluďský).

J. Mikulič, fejetonista a člen sdružení čs. spisovatelů „Polonina“, který ve 30. letech pracoval v Chustu, stál u zrodu měsíčníku „Mosty“, věnovanému kulturním a turistickým zájmem jednatelů regionů Podkarpatska. Od r. 1932 byl rovněž jednatelem fotbalového oddílu SK Rusj Chust. Podnikatel a žurnalista Osterreicher vydával chustské noviny „Verchovina“ v maďarštině. Nedílnou součástí společenského a sportovního života byli důstojníci a vojáci 45. pěšího pluku, který ve městě sídlil od r. 1920. Pluk za účasti posádkové hudby pořádal vojenské přehlídky k oslavám 28. října nebo k jiným slavnostním příležitostem. Hudba pluku hrávala na koncertech pro veřejnost ve Slovanském domě. Tenisové kurty u důstojnického kasína byly dějištěm mnoha sportovních zápolení včetně krajských tenisových přeborů. Velitel pluku plk. Bláha zřídil počátkem 30. let u mostu nad soutokem Riky a Tisy vojenské koupaliště, vítané místo pro osvěžení v letních měsících. Je důležité si připomenout, že 45. pěší pluk nesl od r. 1932 čestný název „Rumunský“ a rozvíjel těsné vztahy s dru-

Členové mysliveckého sdružení v Chustu. Sedící v druhé řadě uprostřed předseda lesmistr V. Kara. Ve čtvrté řadě R. Křpata (stojící druhý zleva) a V. Chytrý (druhý zprava)

žebním plukem v Satu Mare v Rumunsku, který se jmenoval „Chustský“. Když v září 1936 odcházela na nové působiště jeden z důstojníků chustského útvaru, týdeník „Podkarpatské Hlasy“ napsal: „Plných 15 roků byl škt. J. Lavička neúnavně činným spolkovým pracovníkem. Bez jeho účasti nebyla myslitelná téměř žádná kulturní práce v Chustu. Byl dlouholetým předsedou jednoty legionářů, dále rodičovského sdružení a čelným funkcionářem většiny spolků v Chustu. V celém městě není nikoho, kdož by neznal škt. Lavičku a nutno přiznat, že zanechal zde mohutný pomník vykonané záslužné práce.“ Důstojník škt. Lavička se brzy po okupaci v r. 1939 zapojil do odboje a za svou protinacistickou činnost zaplatil životem. Je třeba dodat, že v chustském prostředí působilo ve 30. letech několik dalších vynikajících důstojníků – velitel 45. plk. Čihák Znamenáček (v r. 1940 náčelník štábu MNO v Anglii), velitel východní oblastí jednotek Stráže obrany státu pplk. Zeman, již zmíněný plk. Bláha, který se také zasloužil o založení společenského střediska „Slovanský dům“ v Chustu.

Obraz podkarpatského Chustu můžeme najít i v umělecké tvorbě. Připomeňme příběh mladého českého učitele v románu J. Drozda „Dlouhá noc“ s tragickým finále, odehrávajícím se právě v Chustu v březnových dnech 1939, podrobnou historickou monografií J. Dušánka „Chust v Marmarosi“ z r. 1937, úvodní část románu J. Muchy „Most“, ze starších děl povídky spisovatele M. Jókai „Chustské dobrodružství“ z období obsazení hradu kuruckými jednotkami. V Chustu ve

druhé polovině 30. let prožil plodné období svého života český malíř B. Oždian, autor několika obrazů s náměty chustského hradu a přírody v okolí města. Nemalý vklad v oblasti kultury vnesli místní rodáci – filmový režisér A. Moskalyk, spisovatelé J. Hořec a E. Szép, architekt I. Pilip. Nezapomínejme ani na to, že v Chustu zahájilo svou životní pouť nemalé Rusínů, příslušníků I. čs. armádního sboru v SSSR, z nichž A. Veličko byl prvním předsedou Společnosti přátel Podkarpatské Rusi v r. 1990-1991.

Přehled historie města, událostí, které se zde odehrály, lidí, kteří v něm žili, jistě není úplný. Samostatnou kapitolu by bylo možno napsat o vývoji v období od listopadu 1938 do března 1939, kdy byl Chust hlavním městem Karpat-ukrajiny nebo o působení čs. vládního delegáta F. Němce v Chustu v období od října do prosince 1944. Ostatně, těmto událostem se již v minulosti věnovalo více autorů. Co je však na závěr třeba připomenout, je činnost spolku rodáků a přátel Chustu, který byl založen v r. 1963 panem Pecnem, pracovníkem finančního úřadu v Chustu a velkým příznivcem ochotnického divadla. Bezmála půlstoletí se Chustáci scházejí v Praze. Štafetu Chustáků převzala již před lety vzácná vlastenka paní Jarmila Hrubonová-Lavičková. Její milý úsměv a poutavé vyprávění rázem vrací účastníky setkání do onoho dnes již takřka pozapomenutého světa, kdy byl Chust nejhezším městem ze všech. Ano, Chust zůstává v našich vzpomínkách a v našich srdcích!

VLADIMÍR KUŠTEK

Česka kolonie v Chustu, postavená podle vítězného projektu arch. J. Freiwalda v polovině 20. let

Nádraží v Chustu po přestavbě počátkem 30. let

Anna Servická, host z Prešova

Skejušan rozvíjí rusínské tradice...

(Dokončení ze strany 6)

Možná mi budete oponovat, ale musím vám to říct. Naši prapředkové byli Rusíni, tento národ měl být vyhazen ze světa. Byli perzekuováni a popravení, posíláni na Sibiř do gulagu – tak dopadli i ti, kteří se k tomuto národu hlásili. Z tohoto důvodu se z nich stali buď Ukrajinci nebo Slováci. Většina se tedy hlásila ke Slováckům, protože ti jim byli bližší. Proto při příchodu do Skejuše byli jen Slováci, báli se přihlásit ke své pravé národnosti. Při sčítání lidu se nyní mohou hrde hlásit k Rusínům. My jsme založili náš soubor Skejušan před 19 roky a nikdo nám nic nevyčítá! Naopak, chválí nás nejen v Čechách, ale také v cizině.

Tedy už jen ve zkratce o tom, co náš soubor udělal od posledního setkání, které se uskutečnilo 15. 5. 2008. Vystoupili jsme na červeném Hrádku u Jirkova, také na Viktoriánských slavnostech v Chomutově, na 10. ročníku Jánošíkův dukát v Rožnově pod Radhoštěm, kde naše ženy Marie Malcovská a Sofie Kösztnerová získaly 1. místo v soutěži ve stloukání másla.

Za 15 minut stloukly 2,55 kg kvalitního másla, které také rozdaly všem, kdo přišel a měl chuť. Natáčela to Česká televize. Zúčastnili jsme se folklorního festivalu v Karlových Varech, akce na statku Bernard v Královském Poříčí. Dále jsme vystoupili na oslavách 90. výročí vzniku republiky a na Dnech ukrajinské kultury. Rumunští Češi nás pozvali na Rovenské posvícení do obce Poláky, o Velikonocích jsme znovu vystoupili na statku Bernard. Magistrát města Chomutova uspořádal adventní setkání národnostních menšin, kde jsme také vystupovali. Zúčastnili jsme se řeckokatolické pouti ke sv. Zdislavě, patronce rodin v Jablonném v Podještědí. Oslavili jsme společně chrámový svátek sv. Barbory za účasti biskupa ČR Vladyky Vladislava Hučky. Světli jsme velikonoční paschu a každou neděli zpíváme sv. liturgii s otcem Tomášem Mrňávkem, kterého máme rádi. Oslavujeme výročí kulatých narozenin a také vyprovázíme naše mrtvé.

A co nás čeká letos?

Koncem května odjždíme na Slovensko vystupovat do rodné obce našich prapředků Kamienky, ve dnech 24.-26.června do Strážnice na 63. mezinárodní folkorní festival, v červenci vystoupíme na Viktoriánských slavnostech v Chomutově, v srpnu na 1. festivalu národnostních menšin, který pořádá výbor národnostních menšin pod názvem „Soužití“. V září jedeme opět do Karlových Varů na folklorní festival, do Troskotovic a na Festival „Mariánský podzim“ v Mariánských Lázních. V prosinci se zúčastníme adventního setkání národnostních menšin.

Samozřejmě bude chrámový svátek sv. Barbory, kde bychom měli oslavit 19. výročí obnovení řeckokatolické církve v Chomutově a také připravíme oslavu 20. výročí založení našeho souboru, která by měla být opět v květnu 2010.

KATEŘINA ROMAŇÁKOVÁ

Pepík z Tisašalamonu

Od paní Révy, která vyrostla na Podkarpatské Rusi, jsem se dozvěděl pěknou příhodu. Neváhám ji sdělit i ostatním, kteří se ve vzpomínkách rádi vracíme do dětství na Podkarpatské Rusi.

Při vyřizování případu odškodnění této paní jsem narazil na problém, že její žádost není doložena. Po určité době se mi sice podařilo zjistit rozlohu příslušných zemědělských pozemků, ale stále chyběly údaje o budovách, které ke stohetarovému hospodářství patřily. Požádal jsem tedy žadatelku, aby mi poslala alespoň nějaké fotografie budov. Udělala to, ale mezi fotografiemi byla i jedna, která se k budovám vůbec nevztahovala.

Když jsem to jmenované paní zavolaal, dozvěděl jsem se, že snímek, na kterém byli zachyceni její rodiče a dvě dcery ve věku kolem 10-12 roků na dřevěném prámu u břehu slepého ramene Tisy, poslala úmyslně. Chtěla mi totiž k němu něco říct.

A také řekla.

Mezi dospělými a dětmi, zachycenými na fotografii, zaujímalo dominantní postavení čapí mládě. Dozvěděl jsem se, že je někdo našel vypadlé z hnízda a otec paní Révy se ho ujal a vychoval. Mládě se stalo členem domácnosti a říkali mu Pepík.

Potom se však stalo, že mu někdo zlomil nohu. Takže se musely přiložit dlahy a zasádrovat. Pepík nemohl chodit, ale brzy zjistil, že má křídla a začal létat. A když se mu noha uzdravila, najednou se na podzim ztratil.

A teď přijde to pěkné: Paní Réva vyprávěla, jak jednou na jaře seděla na balkoně a zpozorovala hejno čápů, které letělo nad stavením. Napadlo ji zavolat: „Pepíku!“ A Pepík se od hejna oddělil, slétl až k ní, zakroužil, a zase odletěl za svými.

Milá vzpomínka, že?

JOSEF HAVEL

(Pozn. red.: Tuto vzpomínkovou epizodu by měla doprovázet fotografie, o níž je v textu řeč. Když jsme však po ní pátrali, dověděli jsme se, že paní Réva před několika týdny zemřela.)

ZE ŽIVOTA RUSÍNŮ NA SLOVENSKU

víkend v Bratislavě. Proběhl za velkého zájmu účastníků a měl velký úspěch.

*** Dva filmy,** které představují Rusíny tak, jak je Slováci neznají, byly prezentovány v Bratislavě 7. května. Jde o snímky Božena a jej deti a Presvjaščenyj ... (Vasil Hopko, blahoslavený Rusín). První z uvedených filmů se věnuje učitelce Boženě Záhorcové, která pochází z Klenové v okrese Snina a celý svůj profesní život zasvětila práci s neslyšícími dětmi. Druhý snímek představuje, duchovního, biskupa Vasil Hopka. Oba filmy vznikly v dílně mladé tvářice dvojice Ivana Lempelová – Viera Bačtková.

*** K tomu jedna** související zpráva: v katedrále sv. Jana Křtitele v Prešově proběhla 12. května archieparchiální **odpuštěná slavnost blahoslaveného biskupa-mučedníka Vasil Hopka.** Hlavním sloužícím mše byl prešovský arcibiskup a metropolita Ján Babjak.

*** A ještě jedna akce** dokazující, že se Rusíni chtějí scházet a mají co nabídnout: 13. května proběhla v Bratislavě **3. rusínská zábava.** Bavit se přišlo velké množství mladých lidí, zpívalo a tancovalo se až do rána. **(top)**

O osude rusínských Židov v Uličskej doline

Před druhou světovou válkou v každé z rusínských dedín v Uličskej doline žili Židia. Tento kraj bol odjakživa ich domovom a ostatní obyvatelia dedín ich so samozrejmosťou považovali za svoju súčasť. Po vojne sa zo všetkých deportovaných vrátilo len dvanásť Židov, ostatní zmizli v pekle koncentračných táborov. Tých čo prežili a chceli na samom okraji Slovenska začať nový život, zavraždili už po prechode frontu v Kolbasove banderovci. Z celej židovskej komunity zostala v Uličskej doline len jedna žena – Gizela Lipovská, ktorá dodnes žije v Uličskom Krivom. Tu sú jej osobné spomienky i „vyrozprávaná pamäť“ obyvateľov Kolbasova, ktorí žili v čase zabudnutej tragédie.

Rusínska obec Kolbasov nesie svoju osobitnú historickú traumu. Kolbasovskí Židia prežili holokaust a po vojne sa vrátili domov. Násilná smrť ich zastihla pol roka po skončení druhej svetovej vojny v ich rodnej dedine, keď si mysleli, že hrôzy, ktoré zažili sa už nikdy nebudú opakovať. Šiesteho decembra 1945 v Kolbasove banderovci brutálne vystrielali jedenásť mladých Židov a ďalších štyroch v Uliči. Ich mená boli Šándor Stein, Ružena Steinová, Lenka Schonbergová, Estera Schonbergová, Estera Jakubičová, Sára Jakubičová, Gizela Grummerová, Mendel Pollak, Helena Pollaková, Sára Bergidová, Jozef Lieber, Gizela Lieberová, Estera Fakkovičová a Adolf Schächter.

Rekonštruovať kolbasovskú tragédiu na základe výpovedí vtedy žijúcich obyvateľov je čoraz ťažšie. V dedine žije už len zopár posledných pamätníkov tejto udalosti. Väčšina z nich obmedzuje svoju rozprávačskú aktivitu na strohé odpovede, ktorými nedokážu prekonať sugestívnosť položených otázok. To čo prežili, je vzdialené od času výpovede šesť desaťročí. Boli vtedy mladí a ich vtedajší rozhľad a životné skúsenosti oslabovali schopnosť pochopiť a uviesť si „dôležitosť“ prežitého.

Podľa ich rozprávania je však isté, že sa v tú mrazivú decembrovú noc zišli v dome Mendela Polláka Židia z Kolbasova i okolia. „Pollákov dom, kde bola pred vojnu krčma a obchod bol jediným židovským domom, ktorý v Kolbasove zostal. Ostatné cez vojnu zhoreli, preto tam bývalo v tom čase toľko ľudí,“ vysvetľuje vyše osemdesiatročný Ján Kič.

Ukrajinský nápis na kolbasovskom obecnom úrade hovorí, že obce oslobodila Červená armáda

da v novembri 1944. Vojna tu však vtedy neskončila. V ťažko dostupnej Uličskej doline totiž aj rok po oslobodení terorizovali obyvateľstvo ozbrojené banderovské bandy. Zdržiavali sa najmä v Novej Sedlici, kde mali veliteľstvo. Šiesteho decembra 1945 však zavítali do Kolbasova. „Prišli s koňmi na dvoch saniach, ktoré skryli do susedného dvora a potom išli k Mendelovi. Ten už mal v dome nachystaný tovar, chystal sa zasa otvoriť obchod. Židia si mysleli, že sa najedia, napijú a odídu,“ spomína Juraj Vojnár.

Ján Kič sa na jar 1945 vrátil z frontu. „Keď Rusi prišli do dediny, povedali, že musím ísť s nimi. Prešiel som frontom až do Prahy. Zaradili ma do prieskumnej jednotky, mali sme za úlohu chytať živých Nemcov. Nakoniec sme chytili iba takého Rusnákajak aj ja,“ približuje svoje vojnové zážitky.

Kič zažil ťažké boje pri Liptovskom Mikuláši, nikdy si nemyslel, že po návrate domov ešte niekedy uvidí zastrelených ľudí. V ten večer sa chystal s niekoľkými ďalšími chlapmi za robotou do Čiech. Chceli ešte zájsť k Mendelovi na horný koniec dediny kúpiť si fľašu na cestu, keď ich pred jeho domom prekvapili v tme banderovci. „Všetkých nás postavili k stene. Uprostred cesty stál ľahký ruský guľomet,“ hovorí. Kič chcel banderovcovi, čo stál najbližšie povedať, že pred pár mesiacmi s takým sám bojoval na fronte, ale ten naňho skríkol: „Choď nabok, lebo náhodou trať guľka aj teba,“. Banderovcovi sa obávali, že by chlapci mohli zburovať ľudí v dedine, preto im prikázali, aby čakali v poslednom dome. „Neposlúchli sme a poza humna sme utekali naspäť do dediny,“ hovorí Kič. Keď však začujú strelbu,

zľaknú sa a poberú sa smerom do Stakčína, ako plánovali. Po ceste stretnú vojsko. Armáda, ktorá nocovala v Dare v ten večer postupovala do Kolbasova, ale pre veľký sneh sa nedostali do kopca pred Príslopom.

Juraj Bobela bol Mendelov sused. Na mieste, kde stál židovský dom je dnes obchod a požiarna zbrojnica. „Ešte tam vidno kameň zo základov toho domu. V ten večer sa tam zišlo dvanásť mladých židov, boli medzi nimi veľmi pekné dievčatá, viacerí chlapci s dediny o ne mali záujem. Židia, ktorí sa vrátili z koncentrákov držali pospolu, na to že môžu prísť banderovci radšej nemysleli,“ hovorí Bobela

Keď ľudia v dedine začuli strelbu, nikto sa neodhodlal vyjsť vonku.

Až ráno sa odvážili vojsť do Pollákovho domu, našli tam zmasakrovaných Židov. „Ešte v ten deň nakázal richtár mŕtvych pochovať, žiadny smútočný obrad sa nekonal,“ spomína Juraj Vojnár. Všetkých ponosili do spoločného hrobu na židovskom cintoríne v obci. „Asi o dva mesiace prišli Židia z Humenného, telá vykopali a odviezli na humenský cintorín. Pomáhali im miestni ľudia, každý z nich za to dostal fľašu rumu,“ tvrdí Vojnár. Starý židovský cintorín je dnes zarastený krovím, možno tam napočítat deväť náhrobných kameňov.

Existuje priamy svedok masakry v Mendelovom dome. Banderovci všetkých v dome postrelali – okrem Heleny Jakubičovej. „Keď sa začalo strieľať, mladé dievča spadlo za posteľ a zakryla sa perinou. Celú noc prežila v dome s jedenástimi mŕtvymi,“ povie Kič. „Ráno Heňu našli, prišiel po ňu Žid z Ruského Potoka a hneď odišli do Humenného a potom vrazil do Izraela,“ hovorí Juraj Vojnár. Dievča sa už nikdy do Kolbasova nevrátila. Márne po nej roky pátral Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku i Červený kríž.

Prešlo viac ako päťdesiat rokov, kým si židovské obeť v Kolbasove dôstojne uctili. V roku 1996 odhalili na stene obecného úradu pamätnú tabuľu na pamiatku zavraždených v ukrajinskom, slovenskom a hebrejskom jazyku. Jej text nehovorí o banderovcoch, ale o ozbrojenom komande. Nikdy sa nezistilo kto presne vraždil. Nápis na tabuľi znie: Na večnú pamiatku židovských martýrov brutálne zavraždených príslušníkmi ozbrojeného komanda 6. decembra 1945.

(Dokončení v príštím čísle.)

Text jsme získali od rusínských přátel ze Slovenska.

Z NAŠÍ POŠTY

kde byla hranice s Rumunskem; tehdy se do Rumunska hodně chodilo nakupovat. Finanční stráž hlídala hranice, kterou tvořila řeka Tisa. Náš dům stál asi 300 metrů od celního úřadu. Jsem smutný, že se o našem tehdy okresním městě tak málo píše. Odebírám časopis Podkarpatská Rus. Byl bych moc rád, kdyby se našel někdo, kdo by si poslechl mé vzpomínky a sepsal moje paměti, znám písničky, které bych mohl i zazpívat. Od doby svého mládí jsem byl

na Podk. Rusi jen dvakrát, jednou se zájezdem s paní Boženou Brabcovou. Tehdy jsme ještě s kamarádem Lemákem dokonce utekli vedoucí zájezdu a z Mukačeva odjeli do Ťačova. Byl sice obklíčen vojskem, ale přece nás tam pustili. Ale bylo to hodně komplikované, vrátili jsme se až po půlnoci, a celý zájezd musel čekat, až se vrátíme. Dostali jsem tehdy moc vynadáno...

Karel Křováček, Praha

Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus

(Dokončení ze strany 10)

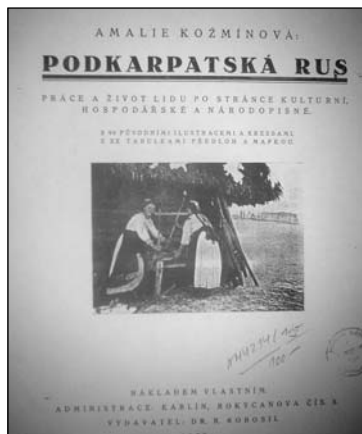
Novověké problematice rusínských dějin se věnoval historik a v letech 1935–1938 ministr zahraničí profesor K. Krofta (Podkarpatská Rus a Československo, 1935).

Jako jedinečnou rezervaci původní lidové kultury viděli Podkarpatskou Rus čeští folkloristé. Vášnivý sběratel rusínského folkloru, dlouholetý školní inspektor v Užhorodě, autor knihy Lidové balady karpatoruské (1936) J. Vondráček, napsal o zemi, která ho inspirovala v jeho vědecké činnosti: „Podkarpatská Rus učaruje každému, kdo se k ní přiblíží. Učaruje všem, kdo tam žili a působili. Všichni jsou očarováni její zvláštní, nedotknutelnou krásou, nedefinovatelným kouzlem, její neporušenou, divokou přírodou, jejím lidem, jeho jazykem a krojem, jeho životem i jeho problémy... To vše patří k sobě. Ta divoká příroda i ten primitivní, dobrý lid, ty krásné kostelíky i ta velká bída. To vše tvoří nutný souladný pojem: Podkarpatská Rus.“

Rusínskou lidovou slovesností se intenzivně zabýval i český národopisec a spisovatel J. Spilka. Motivy rusínské lidové tvorby osobitě rekonstruoval do svých pohádkových knížek: Ivanko z polonin, Tucet hezkých pohádek, Veselé pohádky z kouzelných hor.

Starší rusínskou literaturu zkoumal F. Tichý, redaktor a vydavatel prvních poválečných rusínských časopisů (Rusín, Nedilja Rusína, série Knížky Rusína, 1922, 1923). V Ottově slovníku naučném nové doby publikoval sérii článků o Podkarpatské Rusi a rusínských kulturních a politických činitelích 18. až 20. století a napsal monografickou práci o vývoji spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi.

Neúnavným propagátorem rusínské kultury a děl rusínských spisovatelů mladé generace byl český literární kritik A. Hartl. Byl znalcem rusínsko-českých vztahů (Rusíni a my, 1930), napsal první práce o poválečném literárním procesu na Podkarpatské Rusi (Literární obrození podkar-

patských Rusínů v letech 1920–1930, 1930; Přeměnitvím podkarpatských Rusínů ve XX. století, 1937). Vydal rovněž encyklopedicky koncipované dějiny rusínské literatury (Přeměnitvím Podkarpatských Rusínů, 1933), sestavil a přeložil první českou antologii literatury Podkarpatské Rusi (Pozdravení Rusínů, 1936), analyzoval jazykovou situaci na Podkarpatské Rusi.

V roce 1935 český básník a literární kritik J. Zatloukal založil v Bratislavě Klub přátel Podkarpatské Rusi a Podkarpatské nakladatelství, v roce 1936 časopis Podkarpatoruská revue. Prostřednictvím tohoto časopisu byl čtenář v celém Československu seznamován s tvorbou mladých rusínských spisovatelů, na jeho stránkách se diskutovaly problémy rusínské společnosti. Monumentálním dílem pořádaným a redigovaným J. Zatloukalem se stal encyklopedický almanach Podkarpatská Rus (1936), vydaný pod patronátem vlády ČSR.

Česká veřejnost a vědecké kruhy projevil velký zájem o skvosty podkarpatského lidového stavitelství, dřevěné kostely. Jednou z prvních prací na toto téma byla studie R. Hálky Dřevěné cerkve rusínské na Podkarpatské Rusi (1921, 1924). Tentýž autor vydal 16 pohlednic vlastních kreseb. Cenné práce napsal F. Zapletal, jež se vyznačují důkladnou znalostí materiálu v terénu. Zapletal kromě všeobecných přehledů napsal několik článků o jednotlivých, obzvláště cenných památkách. Sérii článků o podkarpatských

dřevěných kostelích napsal A. Stránský. Většinu těchto prací publikoval v odborných časopisech „Stavitelské listy“ (1923, 1926), „Ročník kruhu pro pěstování dějin umění“ (1926–1927). V roce 1924 sestavil Materiál k soupisu uměleckých památek na Podkarpatské Rusi. Cennými pracemi v daném oboru přispěli E. Doležalová-Nováková (Práce neznámých mistrů-horalů, 1923), J. Zikmund (Dřevěné kostelíky pod užockým průsmykem, 1923), Č. Zíbrt ve svém všeobecném přehledu dřevěných kostelů v Čechách, na Slovensku a Podkarpatské Rusi (Dřevěné kostelíky v zemích československých a na Podkarpatské Rusi, Český lid, XXIV–XXV), J. Millautz (Dřevěná architektura od Užoka do Jasiny – Umění a život Podkarpatské Rusi, 1924). K seznámení s mistrovským dílem podkarpatských tesařů zvláště přispěly publikace fotografií od V. Vavruška – Z. Wirtha (Kostel na dědině a v městečku, 1929; Církevní památky na Podkarpatské Rusi, 1929). Zásluhou profesora Z. Wirtha byla zachráněna řada rusínských dřevěných kostelíků přenesením z východního Slovenska a Podkarpatské Rusi do českých zemí. Tento seznam uzavírá soubor dřevorytů J. Řeřichy (1931) s odborným úvodem profesora F. Žakavce a větší soubor kreseb rusínských dřevěných kostelů J. Řeřichy uložený v roce 1937 v Národopisném muzeu v Praze. Svou uměleckou i odbornou hodnotou má jedinečný význam pro studium dřevěného stavitelství v Karpatech.

K vědeckému výzkumu Podkarpatské Rusi přispěl rovněž Slovanský ústav v Praze, jehož součástí se stala Společnost pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, založená profesorem K. Chotkem. Ten vypracoval projekt a stal se hlavním redaktorem sborníku Carpatia, na jehož stránkách publikoval materiály z dějin, kultury, národopisu a geologie Slovenska a Podkarpatské Rusi. Poslední částí tohoto sborníku se stalo významné monografické dílo V. Sičinského, ukrajinského autora, působícího v Praze – Dřevěné stavby v Karpatské oblasti (1940), ilustrované dřevoryty J. Řeřichy. Proces vědeckého poznávání Podkarpatské Rusi českými vědci ukončila mnichovská katastrofa.

Prof. IVAN POP, Dr.Sc.

O sochách a toleranci

Mám rád sochy osobností Od útlého věku mě denně pohled z okna obecné školy v Užhorodě na sochu TGM spojoval se skutečností, že žiji v zemi Rusínů v blahodárném soužití s národem českým. I když připouštím, že v žádném umění nelze tvarově ustrnout, vše podléhá vývoji – jsem přesvědčen, že v sochařství zůstane nadále v základě po staletí žádaná věrnost realitě. I když jistě i zde budeme chválit díla symbolická – viz petřínský svah se sochami Olbrama Zoubka věnovanými památce těch, kdo byli politicky perzekvováni za totalitního režimu.

Ve ztvárňování soch by neměl však vládnout

stereotyp – aby nedocházelo k případným komickým záměnám: asi před dvěma lety jsem zaslechl v rozhlase zprávu, že v Praze 6 byla vztyčena socha TGM před bývalým Zemským domem v místech, kde stával Lenin. Nevěřil jsem svému sluchu, neboť busta našeho prezidenta tam už dávno stojí. S rozechvělým očekáváním jsem se loni přibližoval k soše muže, jehož bezvlasá lebka zdálky slibovala být postavou TGM. Lajdácký redaktor se ovšem mýlil a nijak tím neposloužil jinak seriózní „Svobodce“. Byl to jiný buditel – avšak nikoliv český.

Jiná socha stála v centru pozornosti minulý měsíc, tentokrát v Praze. Vzbudila rozruch, který má daleko k mezinárodní toleranci. Když se naši turisté těší pohledem na Masarykovu bustu v dalekém Užhorodě, pokládám za absurdní

myšlenku, že by mohli upírat stejné právo, aby místní Ukrajinci měli sochu svého buditele v Praze. Když jsem si v jednom periodiku přečetl rozhořčené láteření čtenářky nad „drzostí“ příznivců básníka Tarase Ševčenka postavit mu u nás sochu, zastyděl jsem se za podobný nechutný nacionalismus. „Co by se stalo, kdyby si naši lidé dovolili stavět svévolně sochy v jejich zemích?“ táže se autorka, členka Evropské unie. Pokud by tam byla socha instalovaná na černo, radnice by jí jistě měla právo odstranit. Jak jsem se tam přišel podívat, pomník zapadá vkusně mezi stromy, nepůsobí nijak rušivě.

Pisatelku jsem v tomtéž listě informoval, že roztahují-li se u nás ruští zbohatlíci, pak Ukrajinci tu mají daleko spíš roli špatně placených gastarbeitrů.

JAN ROMAN